

Netočka
Nezvanová

F. M. DOSTOJEVSKIJ

NETOČKA NEZVANOVÁ

NETOČKA NEZVANOVOVÁ

Fiodor Michajlovič Dostojevskij

Preložila

NAĎA SZABOVÁ

slovar

Slovak edition

© Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2019

Translation © Naďa Szabová 2019

Cover illustration © Tomski&Polanski 2019

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani elektronickými, ani mechanickými a ani vo forme fotokópií, nahrávok, ani prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-556-1498-4

Na otca sa nepamätám. Mala som dva roky, keď zomrel. Mama sa vydala po druhý raz. Hoci to bol vydaj z lásky, priniesol jej veľa utrpenia. Môj otčim bol hudobník. Mal pozoruhodný osud, v živote som nestretla originálnejšieho a skvelejšieho človeka, ako bol on. Prvé dojmy z môjho detstva poznamenal tak silne, že ovplyvnili celý môj život. Aby ste však pochopili môj príbeh, porozprávam najprv, ako žil. A všetko, čo teraz uvediem, dozvedela som sa od výborného huslistu B., ktorý bol v mladosti otčimovým kamarátom, ba blízkym priateľom.

Môj otčim sa volal Jefimov. Narodil sa na dedine, patriacej istému veľmi bohatému statkárovi. Jeho otec bol chudobný muzikant, ktorý sa po dlhých potulkách usadil na majetku toho statkára a dal sa najať do jeho orchestra. Statkár žil pompézne a nadovšetko, priam vášnivo miloval hudbu. Rozprávalo sa o ňom, že hoci nikdy nevytiahol päty z dediny, dokonca ani do Moskvy nechodieval, rozhodol sa raz nečakane, že odcestuje až na niekoľko týždňov do ktorýchsi kúpeľov v cudzine len preto, aby si vypočul slávneho huslistu, ktorý mal uspo-

riadať v tých kúpeľoch, ako oznamovali noviny, tri koncerty. Inak mal sám veľký orchester a míňal naň skoro všetky príjmy. Nuž a v tomto orchestri bol môj otčim klarinetistom. Mal dvadsaťdva rokov, keď sa zoznámil s istým čudným človekom. V tom istom okrese žil bohatý gróf, ktorý vydržiaval domáce divadlo, čo ho napokon priviedlo na mizinu. Tento gróf prepustil kapelníka orchestra, rodeného Taliana, pre nedobré správanie. Ten kapelník bol naozaj zlý človek. Keď ho vyhodili, načisto sa spustil, vláčil sa po dedinských krčmách, dokonca i žobral, a už mu nikto v celej gubernii nechcel dať prácu. Nuž a s týmto človekom sa spriatelil môj otčim. Bol to čudný, záhadný vzťah, lebo veď nikto nezbadal, že by bol otčim v snahe napodobniť priateľa čo len trochu zmenil svoje doterajšie správanie, takže sám statkár, ktorý mu doposiaľ zakazoval stýkať sa s Talianom, prižmúril nad ich priateľstvom oči. Nakoniec kapelník nečakane zomrel. Raz ho našli sedliaci v priekope pri hrádzi. Vyšetrovanie ukázalo, že príčinou smrti bola porážka. Jeho majetok spravoval otčim, ktorý hneď aj predložil dôkazy, že má naň dedičské právo. Nebohý totiž zanechal vlastnoručne napísaný list, v ktorom ustanovil v prípade svojej smrti za dediča Jefimova. A tak Jefimov zdedil čierny frak, ktorý nebohý opat-

roval ako oko v hlave v nádeji, že raz predsa len dostane miesto, a husle, na pohľad celkom obyčajné. Proti dedičstvu nikto nevzniesol námietky. No po čase vyhľadal statkára prvý huslista z grófskeho orchestra s listom od grófa. V tom liste gróf prosil, prehováral Jefimova, aby predal husle po Talianovi, lebo by ich veľmi rád získal pre svoj orchester. Ponúkal za ne tritisíc rubľov s tým, že po Jegora Jefimova už viackrát poslal, lebo chcel s ním obchod uzavrieť osobne, ale ten vraj o tom nechce ani počuť. Gróf končil list tým, že za husle ponúka primeranú cenu a že Jefimovova zaľatosť naňho pôsobí tak, akoby pramenila z urážlivého presvedčenia, že chce pri tom obchode zneužiť Jefimovovu prostotu a nevedomosť, a preto prosí, aby ho statkár priviedol k rozumu.

Statkár okamžite poslal po otčima.

„Prečo nechceš predať tie husle?“ spýtal sa ho.

„Veď ich nepotrebuješ! Dostaneš za ne tritisíc rubľov, to je primeraná cena, a nemal by si si namýšľať, že dostaneš za ne viac. Gróf ťa nechce dobehnúť.“

Jefimov na to povedal, že sám od seba veru ku grófovi nepôjde, iba ak z pánovej vôle, keď ho ta pošle. A husle grófovi nepredá, a ak by mu ich vzali nasilu, nuž to by bolo zas len z pánovej vôle.

Samozrejme, takouto odpoveďou sa dotkol najcitlivejšej struny statkárovej povahy. Statkár totiž vždy hrdo vyhlasoval, že vie, ako zaobchádzať s muzikantmi, lebo veď všetci do jedného sú naslovovzatí umelci; a že práve vďaka nim je jeho orchester lepší nielen ako grófov, ale aj ako ten v hlavnom meste.

„V poriadku,“ odpovedal statkár, „oznámim grófovi, že husle nepredáš, lebo nechceš, máš predsa plné právo ich predať, alebo nepredať, vieš? Ale teraz sa ťa pýtam: Načo sú ti tie husle? Tvoj nástroj je klarinet, aj keď ako klarinetista za veľa nestojíš. Prepusti ich mne. Dám ti tri tisícky.“ (Kto vtedy vedel, aký je to nástroj!)

Jefimov sa uškrnul.

„Nie, pane, nepredám vám ich,“ odpovedal, „pravdaže, vaša vôľa je rozhodujúca...“

„Vari ťa tlačím k múru, vari ťa ja nejako nútim?“ skríkol statkár celý bez seba, tým skôr, že sa všetko odohrávalo v prítomnosti grófovho muzikanta, ktorý si mohol vďaka tejto scéne utvoriť nesprávny obraz o údele všetkých hudobníkov v statkárovom orchestri. „Odíď, človeče nevďačný! A nechod mi viac na oči! Kam by si sa podel bezo mňa aj s tým tvojím klarinetom, na ktorom nevieš hrať! Ja ťa kýmim, šatím, platím; žiješ si na vysokej nohe, si ume-

lec, ale ty to nechápeš, necítiš. Choď a nerozčuľuj ma svojou prítomnosťou!“

Statkár vyhánal každého, na koho sa nahneval, bol prudkej povahy a bál sa, aby niečo nevyparatil. A za nič na svete nechcel príliš prísne naložiť s „umelcom“, ako volal svojich muzikantov.

Z obchodu nebolo nič a zdalo sa, že sa tým všetko skončí, keď tu zrazu o mesiac vymyslel grófov huslista fantastickú vec: sám od seba podal na otčima žalobu, že on zaviniť Talianovu smrť, že ho zabil zo zisťných úmyslov, aby získal veľké dedičstvo. Tvrdil, že testament otčim vymámil násilím a že má aj svedkov, čo jeho obvinenie potvrdia. Ani prosby, ani dohováranie grófa a statkára, ktorý sa môjho otčima zastával, neotriasli udavačom – svoj úmysel nezmenil. Vysvetľovali mu, že lekárska obhliadka tela nebohého kapelníka prebehla riadne, že k popieraniam faktov ho vari vedie osobná zloba a hnev, lebo nezískal vzácny nástroj, ktorý preňho chceli kúpiť. Huslista neustúpil, dušoval sa, že má pravdu on, dokazoval, že Taliana nesklátila pijatika, ale otrava, a nástojil na tom, aby sa vyšetrovanie obnovilo. Na prvý pohľad pôsobili jeho dôkazy seriózne. Vec sa, pochopiteľne, rozbehla. Jefimova zatkli a poslali do mestskej väznice. Celá gubernia žila tou aférou. Prebehla však

rýchlo a skončila sa tým, že hudobníka usvedčili z falošného udania. Vymerali mu spravodlivý trest, no on až do konca stál na svojom a presvedčal každého, že pravdu má on. Napokon sa priznal, že nemá nijaké dôkazy, že tie, ktoré predložil, si sám vymyslel, pričom však vychádzal z podložených domnienok a predpokladov, a preto ešte i teraz, keď sa vyšetrovanie obnovilo a keď sa už formálne dokázala Jefimovova nevina, je presvedčený, že smrť nešťastného Taliana zapríčinil Jefimov, i keď ho možno neotrúvil, ale zmárnil nejakým iným spôsobom. Rozsudok však nestihli vykonať. Nečakane dostal zápal mozgových blán, pomiatol sa a zomrel vo väzenskej nemocnici.

V priebehu celej tej aféry sa statkár správal veľmi šľachetne. O môjho otčima sa staral ako o vlastného syna. Viac rás ho bol vo väzení utešovať, dal mu peniaze, nosil mu tie najlepšie cigary, keď sa dozvedel, že Jefimov rád fajčí, a keď sa dokázala otčimova nevina, oslávil to celý orchester. Statkár bral Jefimovov prípad tak, akoby sa týkal celého orchestra, pretože dobré správanie svojich muzikantov si cenil aspoň tak ako ich vlohy. Prešiel rok, keď sa zrazu v gubernii rozchýrilo, že do istého mesta zavítal slávny huslista, Francúz, a že sa cestou zastaví a usporiada niekoľko koncertov. Statkár začal zahorúca

kuť plány, ako ho priláka na návštevu. Vec bola na dobrej ceste; Francúz sľúbil, že príde. Všetko bolo pripravené na jeho uvítanie, statkár pozval div nie celý okres, a tu nastal vo veci zvrät.

V jedno ráno hlásili statkárovi, že Jefimov zmizol nevedno kam. Darmo ho hľadali, nebolo po ňom ani stopy. Orchester bol v čudnej situácii: Nemal klarinetistu, keď tu asi na tretí deň, čo Jefimov zmizol, dostal statkár od Francúza list, v ktorom naduto odmietol pozvanie dodávajúc, pravdaže v náznakoch, že nabudúce bude opatrnejší v stykoch s pánmi, čo vlastnia orchester, lebo je priam nechutné vidieť naslovovzatý talent pod vedením človeka, čo si ho neváži, a že napokon príklad Jefimova, veľkého umelca a najlepšieho huslistu, akého kedy v Rusku stretol, je dostatočným dôkazom pravdivosti jeho slov.

Statkár si list prečítal a jeho údiv nemal hraníc. Bol roztrpčený do hĺbky duše. Ako? Jefimov, ten Jefimov, o ktorého sa tak staral, ktorého tak podporoval, ten Jefimov ho takto surovo, tak nehanebne osočil pred umelcom z Európy, pred človekom, ktorého mienku si tak vysoko váži! Napokon, list bol záhadou aj z inej stránky. Dozvedá sa z neho, že Jefimov je talentovaný umelec, že je huslista, na čo on neprišiel, a nútil ho hrať na inom nástroji. Toto všetko statkára natoľ-

ko ohromilo, že chcel okamžite vyraziť do mesta za Francúzom, keď vtom dostal lístok od grófa, ktorým ho narýchlo pozýva k sebe a v ktorom mu oznamoval, že pozná celý prípad, že hosťujúci umelec je teraz uňho spolu s Jefimovom a že súc rozhorčený Jefimovovým drzým ohováraním, prikázal ho zadržať, a že naostatok statkárova prítomnosť je potrebná ešte i preto, že Jefimovovo obviňovanie sa týka i samého grófa; záležitosť je vážna a treba ju vyjasniť čo najskôr.

Statkár sa bez meškania vybral za grófom, zoznámil sa s Francúzom, vysvetlil mu otčimov prípad, že nemal tušenie o jeho talente, ale že naopak, on ho pozná len ako zlého klarinetistu a že prvý raz počuje, že by bol hudobník, čo ho opustil, huslistom. Ešte dodal, že Jefimov je slobodný človek, mal vždy úplnú voľnosť a že keby bol chcel, mohol kedykoľvek odísť. Francúz sa len čudoval. Zavolali Jefimova; statkár ho nepoznával. Správal sa vyzývavo, odpovedal posmešne a nechcel odvolať nič z toho, čo už stihol navravieť Francúzovi. Toto všetko krajne rozhorčilo grófa, ktorý rovno otčimovi povedal, že je podliak, klebetník a že si zaslúži ten najzahanbujúcejší trest.

„Len pokojne, vaša jasnosť, poznám vás až pridobre,“ odpovedal môj otčim, „vaším pričinením som div neprišiel o hlavu. Viem ja dob-

re, na čí podnet ma udal Alexej Nikiforyč, váš bývalý muzikant.“

Grófa div neporazilo od hnevu, keď vypočul také strašné obvinenie. Mal čo robiť, aby sa opanoval; no istý úradník, čo bol náhodou v dvorane (prišiel za grófom v úradnej veci), vyhlásil, že musí z toho všetkého vyvodiť dôsledky, že Jefimovovo urážlivé grobianstvo tají v sebe kruté a nespravodlivé obvinenie, osočovanie, a že pokorne prosí, aby mu dovolili Jefimova zatknúť hneď teraz v grófovom dome. Francúz sa rozčúlil a vyhlásil, že takýto nevďak je nad jeho pochop. Vtedy môj otčim vybuchol, že trest, súd a hoci aj vyšetrovanie by boli lepšie ako život, ktorý doteraz znášal v statkárovom orchestri, z ktorého nemohol odísť, lebo je chudobný ako kostolná myš, a s týmito slovami vyšiel z dvorany spolu s ľuďmi, čo ho zatkli. Zatvorili ho do odľahlej izby a pohrozili mu, že ho hneď zajtra pošlú do mesta.

Okolo polnoci sa otvorili dvere väzňovej izby. Vošiel dnu statkár. Mal na sebe župan, papuče a v rukách držal horiaci lampáš. Asi nemohol zaspať a mučivé starosti ho v takejto hodine napokon vyhnali z postele. Jefimov nespál a teraz s údivom pozrel na návštevníka. Statkár položil lampáš a posadil sa celý rozrušený na stoličku oproti nemu.

„Jegor,“ povedal mu, „Prečo si mi tak ublížil?“
 Jefimov neodpovedal. Statkár otázku zopakoval a v jeho slovách znel hlboký cit, akýsi zvláštny smútok.

„Len sám pánboh vie, prečo som vám tak ublížil, veľkomožný pán!“ odvetil napokon môj otčim a hodil rukou. „Vari mi to čert našepkal! Sám neviem, prečo také veci stváraam! Nuž ale nežije sa mi u vás dobre, nežije... Sám diabol ma má vari v pazúroch.“

„Jegor,“ ujal sa opäť slova statkár, „vráť sa ku mne, zabudnem na všetko, všetko ti odpustím! Počuj, budeš môj prvý muzikant, dám ti najvyšší plat spomedzi všetkých...“

„Nie, pane, škoda slov. Nemôžem žiť u vás! Veď vám vravím, že ma má diabol v pazúroch. Ešte by som vám podpálil dom, keby som ostal; dakedy ma pochytil také zúfalstvo, že som sa vari radšej nemal ani narodiť! Nie som v takej chvíli za seba zodpovedný. Radšej ma nechajte tak, veľkomožný pán. A to všetko od tých čias, čo som sa spriahol s tým diablom...“

„S kým?“ spýtal sa statkár.

„Nuž s tým, čo zdochol ako pes, čo sa od neho svet odvrátil, s tým Talianom.“

„To ťa on naučil hrať na husliach, Jegoruška?“

„Áno! Všeličo ma naučil na moje nešťastie. Bárš by som ho nikdy nebol stretol!“

„Teda aj on bol husľový virtuóz, Jegoruška?“

„Ale nie, nevedel toho veľa, ale vedel učiť. Hrať som sa vlastne naučil sám; on mi len ukazoval, čo a ako – ale radšej mi mala ruka odpadnúť, ako také učenie! Teraz sám neviem, čo chcem. Môžete sa ma pán veľkomožný, spýtať: ‚Jegorka, čo vlastne chceš? Všetko ti dám,‘ a ja, pán veľkomožný, vám slovíčko neodpoviem, lebo sám neviem, čo chcem. Takže ma radšej nechajte tak, pán veľkomožný, opakujem vám znova. Lebo ja dačo také vyparatím, že ma odpracú na druhý koniec sveta, a bude pokoj!“

„Jegor!“ ozval sa statkár po chvíli ticha. „Nemôžem ťa tak nechať. Ak nechceš u mňa slúžiť, odíď; si slobodný človek, nemôžem ťa tu držať; ale ja teraz len tak odísť nemôžem. Zahraj mi niečo, Jegor, na svojich husliach, zahraj! Preboha, zahraj! Nerozkazujem ti to, veď ma cháp, nenútim ťa; úpenlivo ťa prosím. Zahraj mi, Jegoruška, preboha ťa prosím, to, čo si zahral tomu Francúzovi! Uľav si duši! Ty si tvrdá hlava, ja som tvrdá hlava, viem ja dobre, akú mám náтуру, Jegoruška! Ja cítim s tebou, vži sa aj ty do mojich pocitov. Žiť sa mi odnechce, ak mi z dobrej vôle a ochoty nezahráš to, čo si hral Francúzovi.“

„No, nech je tak!“ súhlasil Jefimov. „Zariekol som sa, pán veľkomožný, že vám nikdy neza-

hrám, práve vám nezahrám, ale teraz mi srdce puká. Zahrám vám, ale len raz a naposledy, viac vám, pán veľkomožný, nezahrám, nikdy a nikde, čo by ste mi tisíc rubľov sľubovali.“

Chytil do rúk husle a zahrál vlastné variácie na ruské piesne. B. povedal, že tie variácie boli jeho prvou a najlepšou husľovou skladbou a že neskôr už nikdy nič nehral tak dobre a tak vrúcne. Statkár, ktorý nikdy nemohol ľahostajne počúvať hudbu, usedavo plakal. Keď husle zmĺkli, vstal zo stoličky, vytiahol tristo rubľov a podal ich otčimovi s týmito slovami:

„A teraz choď, Jegor. Pustím ťa odtiaľto, s grófom to dám do poriadku ja; no jedno ti vravím: Za mnou už nepríd! Máš pred sebou širokú cestu, no keby sme sa na nej stretli, bolo by nám obom nanič. Tak, zbohom...! Počkaj ešte! Dám ti na cestu radu, jednu jedinú: Nepi a uč sa; ne-namýšľaj si o sebe veľa! Radím ti ako vlastný otec. Opakujem, dávaj si pozor. Uč sa a pohárik sa vyhýbaj, lebo ak si len raz hrkneš od žiaľu (a žiaľu ťa čaká neúrekom!) – bude ti amen, všetko bude v pekle a ty sám možno skapeš dakde v priekope ako ten tvoj Talian. Tak, a teraz choď...! Počkaj, ešte ma pobožkaj!“

Pobožkali sa – a môj otčim bol slobodný.

Prvé, čo na slobode spravil, bolo, že preflámoval v najbližšom meste tých svojich tristo

rubľov, spantajúc sa v tom čase s najpodlejšou najšpinavšou bandou vandrákov. Skončil tak, že ostal sám, chudobný a bez pomoci a musel nastúpiť do akéhosi úbohého orchestra pri kočujúcom vidieckom divadle ako prvý a možno aj jediný huslista. Celkom sa to nezhodovalo s jeho pôvodnými plánmi, že odíde čím prv do Petrohradu učiť sa, vzdelávať sa, že si tam nájde dobré miesto a bude z neho veľký umelec. No v maličkom orchestri bolo na nevydržanie. Čoskoro sa povadil s impresáriom toho kočujúceho divadla a odišiel stadiaľ. Vtedy stratil všetku odvahu, ba utiekol sa k zúfalému riešeniu, čo zasadilo úder jeho hrdosti. Napísal statkárovi, nášmu starému známemu, vykreslil mu svoju situáciu a pýtal si peniaze. Tón listu bol sebavedomý, odpoveď však neprichádzala. Napísal ešte jeden list, v ktorom statkára prosil o výpomoc tými najponíženejšími výrazmi, volajúc ho svojím dobrodincom a velebiac ho ako znalca umenia. Odpoveď konečne prišla. Statkár mu poslal sto rubľov a niekoľko riadkov písaných komorníkovou rukou. Oznamoval v nich, aby ho v budúcnosti už žiadnymi prosbami neobťažoval. Keď teda otčím peniaze dostal, chcel ihneď vyraziť do Petrohradu, no keď poplatil dlžoby, peňazí mu ostalo tak málo, že na cestu ani len pomyslieť nemohol. Ostal na vidieku, zasa

nastúpil do vidieckeho orchestra, opäť tam nevydržal, a takto meniac miesta s utkvelou myšlienkou dostať sa čím skôr do Petrohradu, strávil na vidieku šesť rokov. A tu naň padla hrôza. So zúfalstvom si uvedomil, ako veľmi utrpel jeho talent, ustavične rozhľadávaný rozháraným, žobrácym životom, a v jedno ráno opustil svojho impresária, vzal si husle a do Petrohradu došiel div nie po žobraní. Ubytoval sa kdesi v podkroví a vtedy sa prvý raz stretol s B., ktorý práve prišiel z Nemecka tiež s úmyslom dosiahnuť kariéru. Čoskoro sa skamarátili a B. dokonca ešte aj dnes spomína na túto známosť s hlbokým dojatím. Obaja boli mladí, obaja mali rovnaké nádeje, obaja mali pred sebou rovnaký cieľ. No B. bol ešte veľmi mladý, dosiaľ zažil málo biedy a smútku. Navyše to bol Nemec, takže išiel za svojím cieľom rovno, systematicky, dokonale si vedomý, na čo mu stačia sily, a div už vopred nerátajúc s tým, čo z neho bude – zatiaľ čo jeho kamarát mal už tridsať rokov, bol ustatý, uťahavý, netrpezlivý, veď už vyčerpал všetku svoju počiatočnú silu, keď sa musel celých sedem rokov pre kúsok chleba túlať po vidieckych divadlách a statkárskech orchestroch. Pritom ho povzbudzovala jediná večná, utkvelá myšlienka – vymaniť sa raz z mizernej situácie, získať peniaze a dostať sa do Petrohradu. Lenže tá myšlienka

bola temná, nejasná; bola to akási neodbytná výzva, prýštiaca z vnútra, čo po rokoch napokon stratila svoju počiatočnú jasnosť i v očiach samého Jefimova, a keď sa ocitol v Petrohrade, konal takmer podvedome, z akéhosi trvalého, dávneho zvyku, dávnej túžby a večného premýšľania o tejto ceste a už ani sám nevedel, čo bude v tom Petrohrade robiť. Jeho entuziazmus bol akýsi horúčkovitý, zlostný, vznetlivý, akoby sa ním sám klamal a cezeň sa presviedčal, že oná počiatočná sila, počiatočný plameň, počiatočné nadšenie sa ešte nevyčerpali. Metodického a chladnokrvného B. to jeho večné vytrženie priam ohromovalo a môjmu otčimovi už blahoželal ako budúcemu skvelému hudobnému géniovi. Že by môjho otčima v budúcnosti čakal iný osud, to nepripúšťal. No čoskoro sa mu otvorili oči a nazrel mu až na dno duše. Videl jasne, že všetka tá vznetlivosť, horúčkovitosť a netrpezlivosť nie sú nič iné ako podvedomé zúfalstvo z predstavy, že všetok talent je preč; ba že onen talent napokon ani v počiatkoch nebol až taký veľký, že v ňom bolo veľa zaslepenosti, nepodloženej sebaistoty, začiatočníckeho sebauspokojenia a bezhraničnej fantázie, bezhraničného snívania o vlastnej genialite. „Lenže,“ rozprával B., „záhadná povaha môjho priateľa ma nevyvádza z údivu. Jasne predo